

Polanen

Een middeleeuws kasteel in Monster

door Adri P. van Vliet

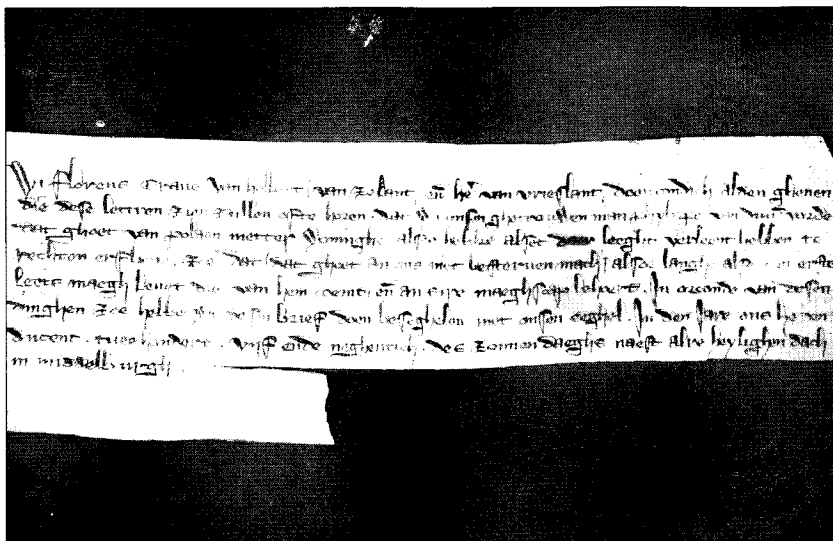
'Een groep archeologen van de Westlandse Studiegroep Oudheidkundig Bodemonderzoek en de werkgroep Oud Monster hebben aan de Madeweg in Monster een van de belangrijkste kastelen blootgelegd, die ooit in het Westland hebben gestaan. Daarmee is een interessant stukje Monsterse geschiedenis boven water gekomen. In de omgeving van het terrein zijn graafmachines bezig de grond tot een diepte van vijf meter uit te graven ten bate van het stichten van tuinbouwbedrijven. In de laatste maanden die nog resten voordat de machines bij de fundamenteen zijn aangeland, hopen de onderzoekers nog zoveel mogelijk gegevens over dit Huis Polanen te verzamelen', aldus een journalist in de Westlandsche Courant van 20 juni 1981.

Inleiding

In januari 1981 werd bekend dat het terrein waarop het huis van Polanen werd vermoed¹, zou worden afgegraven ten behoeve van de tuinbouw. Het gevolg zou zijn, dat nog resterende sporen van het huis Polanen definitief zouden verdwijnen, zodat besloten werd een archeologisch onderzoek in te stellen naar de overblijfselen van dit middeleeuwse Monsterse kasteel. Dankzij medewerking van de eigenaar en de gemeente Monster startte in de zomermaanden van 1981 een succesvolle opgravingscampagne. Voorafgaande aan de eigenlijke opgraving was door de leden van de werkgroep Oud-Monster al archiefonderzoek verricht. Later werd dit onderzoek met de kennis die tijdens de opgraving was opgedaan, voortgezet. In deze bijdrage zal met name het wel en wee van het stamslot van de heren van Polanen centraal staan. Aan de hand van archiefgegevens wordt de 'levensloop' van het kasteel gereconstrueerd en verteld. Een uitvoerige interpretatie van de opgravingsresultaten zal in het volgende Historisch Jaarboek Westland worden gegeven.

Stichting van Polanen

Polanen wordt voor het eerst genoemd in een archiefstuk (oorkonde) van de Hollandse graaf Floris V (1256-1296). Een jaar voor zijn vermoording op 6 november 1295, de zondag na Allerheiligendag, schonk Floris V aan Philips van Duvenvoorde 'dat goet van Polanen metter

Akte waarin de belening is vastgelegd van Philips van Duvenvoorde met het goed van Polanen in 1295.

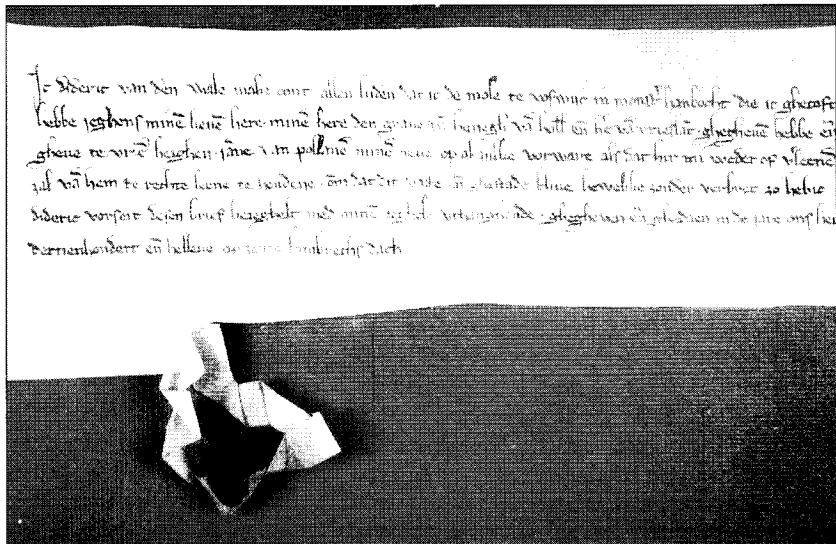
(ARA, Nassause Domeinraad, Drossaers, I, inv.nr. 37)

woninghe' in onversterfelijk erfleen². De naam Polanen kan een paar betekenissen hebben. Allereerst betekent Polanen een omgekrulde of vooruitstekende punt aan een schoen. Een tweede meer bruikbare betekenis is een in een moerasland hoger gelegen stuk grond. Deze betekenis is het meest waarschijnlijk. Polanen lag namelijk in het gebied tussen de Madeweg en de Poeldijkse weg. De verbindingswegen vormden de Zwartendijk-Molenweg in het zuiden en de Zuid-en Noordpolanensteeg in het noorden. De Noordpolanensteeg loopt door tot de huidige Haagweg. De oude bedding van de Boma is nooit ver weg geweest, zodat Polanen liggend op een deel van de strandwal en het veengebied wel degelijk hoger lag dan het omringende moeras(veen)gebied.

Deze nieuwe aanwinst zal voor Philips van Duvenvoorde niet van grote importantie zijn geweest, want hij veranderde zijn naam niet, hetgeen wel het geval geweest zou zijn bij de verwerving van een belangrijk bezit. Het is zijn zoon Jan, die Polanen op de middeleeuwse kaart zette. Met zijn onwettige halfbroer Willem van Duvenvoorde maakte Jan I van Polanen carrière aan het grafelijke hof. Floris' opvolger, graaf Willem III (1304-1337), was Jan I van Polanen en Willem van Duvenvoorde gunstig gezind. Samen werden ze omstreeks 1316 lid van de grafelijke raad. In 1328 werden beiden tot ridder geslagen.

Vanaf 1326 was Jan I van Polanen baljuw van Rijnland en Woerden en later van Kennemerland en Friesland³. Willem III stelde hen ook in staat een machtig goederencomplex te verwerven.

De ster van Jan I rees snel. Van zijn vader erfde hij het huis Polanen met de oude hof. Via zijn oom Diederik van der Wale kreeg hij in 1306 een geesttiende en de helft van een poldertiende in Monster en een tiende afkomstig van Jan van Alfen in Poeldijk. Op 17 september 1311 gaf Van der Wale hem ook de korenmolen te Voswijk bij Monster in eigendom⁴.

Akte waarin de overdracht van de korenmolen te Voswijk (Monster) door Diederik van der Wale in 1311 aan Jan I van Polanen is vastgelegd.
(ARA, Nassause Domeinraad, Drossaers, I, inv.nr. 39)

Twaalf jaar later, in 1323, volgde de belening met het ambacht Monster bestaande uit de kerkdorpen Monster, Ter Heijde, Poeldijk en de helft van Loosduinen. In 1322 had Jan I van Polanen na aankoop ook twee stukken korentiende en een vlastiende van graaf Willem III in leen gekregen en in 1342 nog eens een korentiende en een vlastiende bij de kapel van Poeldijk. Zo ziet Jan I van Polanen kans een groot goederencomplex in de nabijheid van zijn stamslot Polanen op te bouwen. Zijn opvolgers zouden in Monster en ook in het Westland deze handelwijze voortzetten. Samen met zijn halfbroer Willem behoorde

Jan I van Polanen tot de machtigste en rijkste edelen van zijn tijd. Jan I van Polanen stierf in 1342 en werd opgevolgd door zijn zoon Jan II van Polanen⁵.

Op 17 november 1345 gaf Jan II van Polanen het stamslot aan zijn broer Philips I van Polanen in achterleen. In de beleningsakte wordt dit bezit omschreven als 'die huysinghe tot Pollanen, beyde boven ende beneden, ende met den heemwerf daer sij op staet ende met den oude hove binnen den uysterste grafte⁶. De opgravingsresultaten geven ons enig inzicht hoe een en ander er daadwerkelijk uit heeft gezien. Het huis stond op een eiland dat door een gracht van twaalf meter breed werd omgeven. Op de noordoosthoek van dit eiland bevond zich een zwaar versterkte woontoren. De oppervlakte binnen de woontoren was vrij klein, circa 7.10 bij 7.60 meter. De muren waren bovenin nog 1.30 meter dik. De hoogte van de toren bedroeg zeker 12 meter. De woontoren was via een kleiner traptorentje bereikbaar. Aan de buitenzijde van de toren waren de stenen glad gemaakt en beschilderd met rode verf en de voegen voorzien van mooie dagstrepen. Daarnaast waren er nog drie gebouwen aanwezig. In de koele noordwesthoek van de toren bevond zich naast de voorraadkamer de keuken. De andere gebouwen hadden een woon- en slaapfunctie. De gevels waren voorzien van imitatiekantelen. Tussen deze gebouwen langs de grachtzijde stond waarschijnlijk een haag van vlier, die de binnenplaats aan het oog van buitenstaanders onttrok en een verdedigende functie had. Een toegangsbrug vormde de verbindingsschakel tussen slot en omgeving⁷. Onder Philips I van Polanen zou dit slot voor de eerste maal worden verwoest.

Hoekse en Kabeljauwse twisten

Graaf Willem III, die onder andere Jan I van Polanen en Willem van Duvencoorde in het zadel hielp, stierf in 1337. Zijn zoon Willem IV volgde hem op. Ook hij bevoordeelde de Polanens. Zij waren het immers die zijn dure veldtochten financierden. Andere edelen die buitengesloten werden, boeren die leden onder de vele oorlogen en de Hollandse steden, die gebaat waren bij vrede, kwamen hiertegen in verzet. In 1345 sneuvelde Willem IV tijdens een veldtocht in West-Friesland. Hij liet geen kinderen na die hem konden opvolgen. Zijn oudste zuster Margaretha, gehuwd met de Duitse keizer Lodewijk van Beieren, volgde hem op. Alle ontevreden groepen schikten zich nog in deze regeling. Het ging echter mis toen Margaretha naar Duitsland vertrok en haar zoon Willem als 'verbeider' van de grafelijke macht achterliet met naast hem een grafelijke raad die volledig door Willem van Duvencoorde en de Polanens werd gedomineerd. In 1349 adviseerden zij Margaretha het graafschap Holland en Zeeland tegen een jaarlijkse betaling van 6.000 goudgulden af te

staan aan haar zoon. Zij dachten met deze zet het voortaan in het graafschap voor het zeggen te hebben. Een jaar later kwam het onverwachts tot een uitbarsting. De jonge graaf Willem V ontsloeg toen zijn oude raden, grotendeels uit de Polanen-clan afkomstig of daarmee gelieerd. Tegenstanders namen hun plaats in. De ontslagen Hoeken riepen de hulp in van keizerin Margaretha met de vraag of zij weer haar 'oude' rechten wilde hernemen. Een burgeroorlog brak uit die later de geschiedenis inging als de Hoekse en Kabeljauwse twisten⁸. De strijd tussen moeder en zoon werd uiteindelijk beslist op 4 juli 1351 tijdens de zeeslag op de Maas bij Zwartewaal. De Hoeken dolven het onderspit. Volgens tijdgenoten zag de rivier nog drie dagen rood van hun bloed. Hieraan voorafgaand vonden ook te land schermutse-lingen plaats⁹.

Philips I van Polanen zwoer in 1350 met andere Hoekse edelen trouw aan keizerin Margaretha. Hij haalde hierdoor de woede van de Kabeljauwen op zijn hals. Door Willem V werd hij tot 's graven vijand verklaard en zijn bezittingen werden in beslag genomen.

De grafelijkheidsrekeningen uit 1351 laten zien dat Willem V een aantal versterkte Hoekse huizen liet belegeren. Eén daarvan was Polanen. De tactiek die Willem V hierbij volgde, was heel eenvoudig. In samenwerking met de steden trachtte hij de bezettingen van de Hoekse kastelen een voor een uit te schakelen. Willem V hoefde zodoende geen slag in het open veld te leveren. De kostbare belegeringswerktuigen kon hij afwisselend op diverse plaatsen inzetten.

Beleg en verwoesting van Polanen

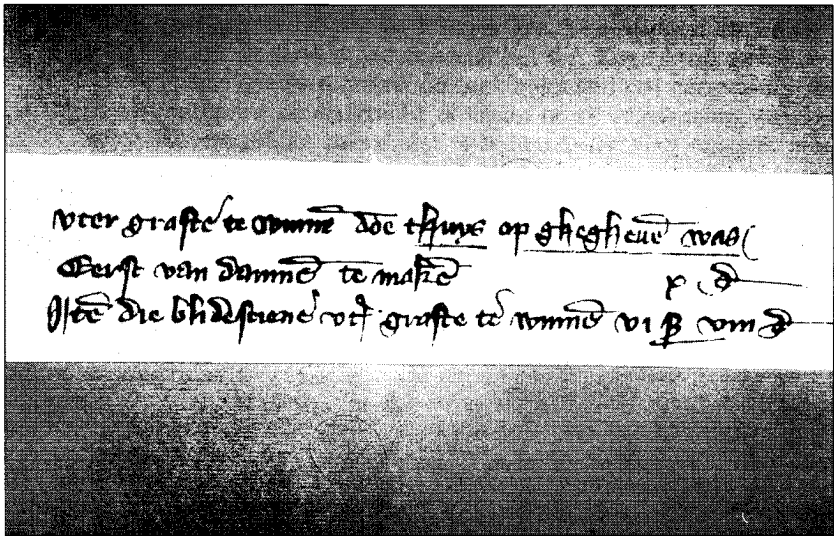
In mei 1351 begonnen ambachtslieden op het Binnenhof in Den Haag met de bouw van een nieuwe mol (stormram), een blijde en een evenhoge. De rekeningen van rentmeester Filips Persoonsz. geven precies aan wat er aan deze belegeringswerktuigen werd verspijkerd. Alleen al de constructie van de evenhoge, een houten toren waarmee men een kasteel kon aanvallen, kostte 153 mandagen werk. Huiden, ijzerwerk, spijkers en stenen voor de blijde werden uit Delft en andere steden aangevoerd¹⁰.

Op 1 juni 1351 bracht een boodschapper van Willem V brieven naar Leiden en Den Haag om ervoor te zorgen, dat de mol (stormram) naar Polanen werd vervoerd. Een inwoner uit Delft, meester Hughen, ontving van de rentmeester van Willem V zijn salaris 'van den mol daer Rosenburgh mede ghestormt was vor Pollanen te brengen'¹¹.

In de eerste week van juni 1351 begon het beleg van Polanen. De eerste soldaten -negen in getal- arriveerden op 6 juni. Twee dagen later kwam Willem van der Wateringhe met 24 Engelsen de belegeraars

versterken. Van de Wateringhe rekende waarschijnlijk op een langdurig beleg, want hij vond het de moeite waard om de tent van de graaf en zijn banier voor Polanen te installeren. In totaal zullen ten hoogste vijftig man aan het beleg hebben deel genomen¹².

Philips I van Polanen verdedigde niet zelf zijn stamslot. Hij was op dat moment als zaakwaarnemer van zijn broer Jan II van Polanen in Geertruidenberg dat hij ondanks de verloren zeeslag bij Zwartewaal nog een jaar lang bezet wist te houden. Pas op 22 juli 1352 tekende hij een wapenstilstand, waarna hij een vrije aftocht voor zijn soldaten en zichzelf bedong. Wellicht dat twee jongere zoons van Jan I van Polanen, Dirk van Polanen of Gerard van Polanen, het huis verdedigden¹³. Rond 22 juni 1351 gaven de belegerden zich over. De hevige beschietingen met de blijde zullen wel de hoofdoorzaak zijn geweest. Blijdestenen waren toen een kostbaar bezit, zodat de al eerder genoemde meester Hughen opdracht kreeg de blijdestenen uit de gracht te vissen: 'Item bi meyster Hughen ghegheven om blide stiene te Polanen uter grafte te winnen doe 't huys op ghegheven was. Eerst van damme te maken 20 d(enieren). Item die blidestiene uter grafte te winnen 6 s(chellingen) en 7 d(enieren)'¹⁴. De verwoestingen waren enorm, getuige de grote brokstukken die in de grachten zijn aange-

Post uit de rekening van Filips Persoonsz. met de vermelding van het opvissen van blijdestenen uit de slotgracht. (ARA, Graven van Holland, inv.nr. 1439, fol. 73)

troffen. Het blijft echter onduidelijk of deze verwoesting alleen door de beschietingen of ook door de aansluitende systematische sloopwerkzaamheden zijn veroorzaakt¹⁵.

Na de veroveringen van de Hoekse kastelen en de nederlaag bij Zwartewaal erkende in 1354 Margaretha haar zoon als graaf Willem V van Holland, Zeeland en West-Friesland. De meeste Hoeken mochten daarna naar hun bezittingen terugkeren. Ook Philips I van Polanen kwam er goed van af. Hij kreeg in 1355 bijna al zijn goederen terug¹⁶.

Wat er na 1351 met het huis Polanen is gebeurd, blijft onduidelijk. Hoogstwaarschijnlijk heeft Philips I van Polanen het laten herbouwen. Duidelijke bewoningssporen zijn echter niet teruggevonden. Willem V vertoonde al in 1354 tekenen van krankzinnigheid, toen hij zijn trouwe aanhanger Gerrit van der Wateringhe dood sloeg.

In 1358 werd hij als krankzinnige opgesloten in het Henegouwse kasteel Le Quesnoy. Zijn broer hertog Albrecht van Beieren nam als ruwaard het bestuur over. Onder Albrecht maakte Philips I van Polanen een bestuurlijke carrière door. In 1366 was hij lid van de grafelijke raad en meestersridder van de herberg van de hertog en hertogin. In 1374 voerde hij een contingent van 25 man aan tegen de bisschop van Utrecht. Op 4 mei 1375 overleed Philips I van Polanen. Zijn zoon Philips II van Polanen volgde hem op¹⁷.

Tweede verwoesting van Polanen

Philips II van Polanen werd op 27 december 1375 beleend met Polanen en Capelle. Evenals zijn vader diende hij de Hollandse graaf in openbare ambten. Ook zette Philips II de verdere uitbouw van het goederencomplex rond Polanen voort. Hij en zijn oom Jan II van Polanen bezaten in het ambacht Monster al dan niet in leen opgedragen aan een hogere instantie ruim 170 hectare¹⁸. Rond 1378 werd Philips II van Polanen tot ridder geslagen. In 1381 was hij baljuw van Schieland en in 1391 hoogheemraad van Delfland¹⁹.

Op 30 december 1392 werd de minnares van Albrecht van Beieren, Aleid van Poelgeest, op het Buitenhof in Den Haag door enkele Hoekse edelen vermoord. Aleid van Poelgeest, afkomstig uit een Kabeljauws geslacht, werd uit de weg geruimd, omdat zij verantwoordelijk werd geacht voor de sterk pro-Kabeljauwse houding van Albrecht van Beieren. Een domme moord, waardoor de Hoekse factie echt uit de gunst raakte. Albrecht nam op verschrikkelijke wijze wraak en bedreigde zelfs zijn zoon, die ook in het complot zat. Philips II van Polanen en 31 andere Hoeken werden vanwege hun vermeende betrokkenheid bij de moord op Aleida van Poelgeest verbannen. Baljuwen en schouten kregen bevel de huizen en kastelen van de

Hoekse edelen 'te doen nederworpen, berne ende nederhouwen (...) datter muir, noch stock, noch stake staende en blive'²⁰. Ook Polanen onderging dit lot. In de rekening van rentmeester Jan van Rijnenstein uit 1394 komen enkele posten voor die de afbraak van Polanen illustreren. 'Item vuytgeheven van dat bij Heynken van tien weke mit sinen knechten tot Pollanen vuerde daer si den stien van den torne braken ende veechden'. Coen die Kuser betaalde Goeswijn Gherijts, omdat 'hi verteert hadde doe hi die grafte dede vullen tot Pollanen ende steen vandaer dede voeren in den Haghe ende was daer 28 dage over'²¹.

Enkele jaren later verzoende Albrecht zich weer met de Hoeken. Op 12 april 1396 werd Philips II van Polanen in genade aangenomen en als hoogheemraad in zijn ambt hersteld. In 1401 volgde zijn benoeming tot rentmeester van Voorne. Wellicht om de tegenstellingen te overbruggen ondernam Albrecht -overigens met weinig succes- met Hoeken en Kabeljauwen vier veldtochten tegen de Friezen. Philips II van Polanen was hierbij steeds van de partij. In 1401 overleed Philips II kinderloos. Alles wijst erop dat Polanen als versterkt huis na 1394 heeft afgedaan²².

Van kasteel naar boerderij

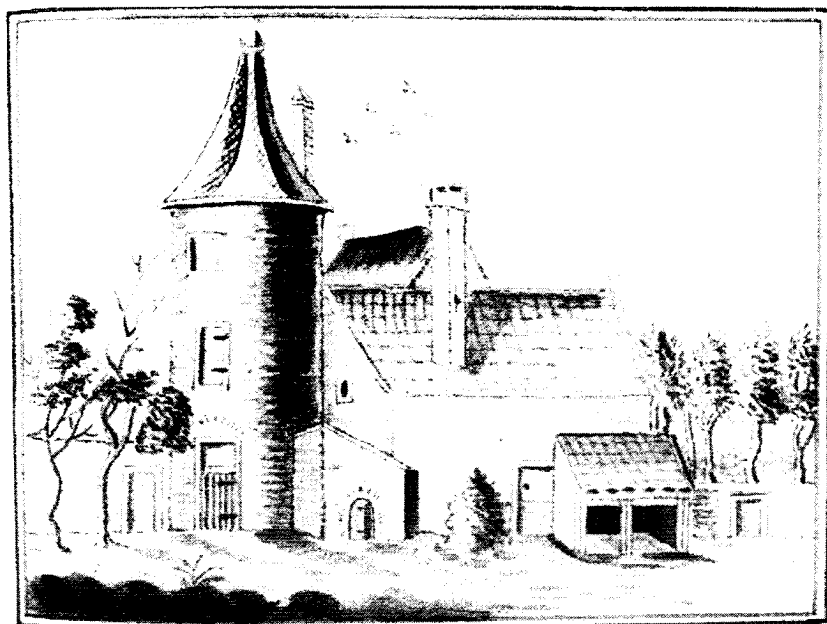
Op de plaats van zijn verwoeste slot bouwde Philips II van Polanen tussen 1396 en 1401 weer een nieuwe behuizing. Geen verdedigbaar slot of boerderij maar een edelmanswoning. Zo'n behuizing wordt ook wel met de term 'begraven hofstede' aangeduid. Ten zuidoosten van het voormalige huis werd opnieuw een gracht rond een eiland gegraven. De oppervlakte van dit eiland bedroeg circa vijfhonderd vierkante meter. De gracht was circa negen meter breed. Dit betekende in de praktijk dat het eiland voor een goed functionerend boerenbedrijf te klein was.

Lijsbeth van Polanen werd na het overlijden van haar broer op 6 oktober 1402 met deze begraven hofstede en de daarbij behorende grond beleend. Zij was gehuwd met Hugo IV van Heenvliet. Na haar dood in 1404 vererfde het bezit op haar zoon Jan van Heenvliet²³. De Van Naeldwijcks kwamen rond 1450 in het bezit van Polanen. Onder hun toezicht veranderde in de loop van de vijftiende eeuw het erf van de hofstede van afmeting. De grachten werden vanaf de oever van het eiland geleidelijk gedempt. De gracht werd smaller en het eiland werd groter. Ruimtegebrek op het erf lag aan deze verandering ten grondslag en was waarschijnlijk een gevolg van de geleidelijke omvorming van de hofstede tot een agrarisch bedrijf. Uiteindelijk werd de hele zuidoostgracht gedempt en werd iets ten zuidoosten ervan een nieuwe gracht gegraven. Een nieuw eiland van ruim negenhonderd vierkante

meter ontstond. Toch bleef Polanen iets meer dan een 'gewoon' boerenbedrijf²⁴.

Na het overlijden van Wilhelmina van Naeldwijck vererfde Polanen op 5 januari 1507 op haar dochter Machteld van Arenberg. Zij was gehuwd met Robbrecht van Arenberg. Daarna wordt het in de archiefbronnen stil rond Polanen. Een tipje van de sluier wordt even opgeheld in een rekening van de Monsterse kapelmeester. Hij verantwoordde in 1541 een uitgave van één pond voor de Monsterse pastoor die op Polanen de mis opdroeg voor een zekere heer Hendrick. Het is erg onwaarschijnlijk dat dit op een gewoon boerenbedrijf gebeurde. Polanen had toen dus nog een aparte status²⁵.

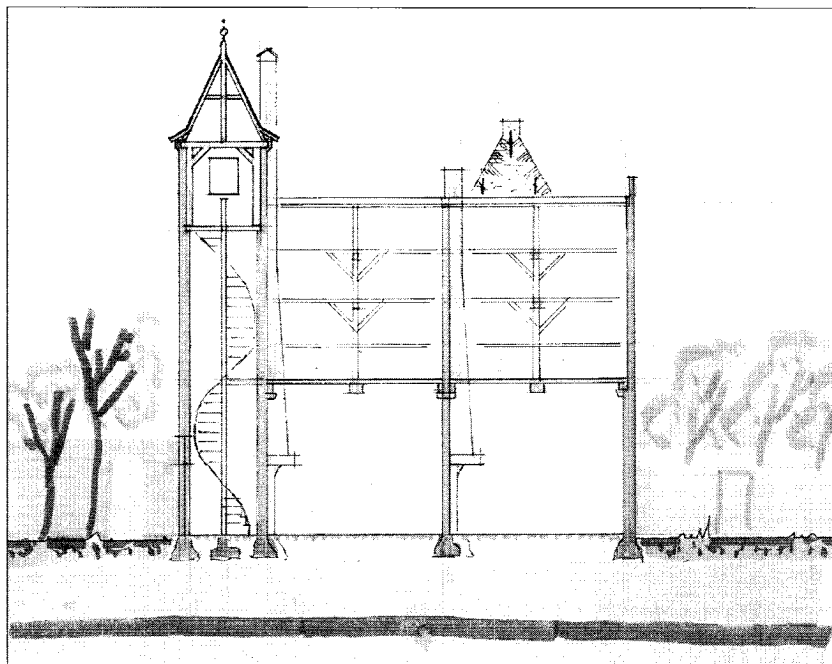
*Polanen, getekend door Cornelis van den Dijkgraaff.
(GA Delft, Historisch-topografische atlas Dikke van Bleyswijk, nr.
36)*

Bij het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog (1568) bestond Polanen nog steeds uit een 'begraven' hofstede en een boerderij. In 1769 maakte Cornelis van den Dijkgraaff een schets van Polanen zoals het in 1568 er waarschijnlijk had uitgezien. Twee rechthoekige gebouwen staan centraal. Naast het voorste gebouw is een toren getekend, die

geen militaire betekenis had maar slechts als statussymbool functioneerde. De toren stond aan de zuidwestkant van de woning, direct zichtbaar vanaf de Madeweg, aan de toegangsweg naar Polanen. Naast de toren is achter een muur een gebouw met een puntdak verscholen. De betrouwbaarheid van deze tekening is helaas archeologisch niet geverifieerd, maar wat de afbeelding toont, past goed in het beeld van een begraven hofstad die in verval is. De eigenaar onderscheidde zich door zijn behuizing nog wel van de omringende boeren²⁶. In die tijd was dat Margriet, gravin van der Mark en Arenberg en vrouwe van Barbaçon en Naaldwijk. Rentmeester Willem van Hooff beheerde voor haar Polanen en het slot Honselaarsdijk.

Tijdens het beleg van Leiden in de jaren 1573 en 1574 werden door oorlogshandelingen veel boerderijen, begraven hofsteden, molens en kerken in het Westland vernield. Er zijn voldoende getuigenverklaringen, waarin betrokkenen meldden, dat hun landerijen niet bebouwd konden worden, dat de gewassen op het land verrotten of dat de oogst van de zolders werd geroofd²⁷. Opmerkelijk is het dat de toenmalige pachter van Polanen, Jacob Eliaszoon, in dit archief-

Doorsnede van Polanen, getekend op basis van de prent van Cornelis van den Dijkgraaff. (W. Duijvestein, Maassluis)

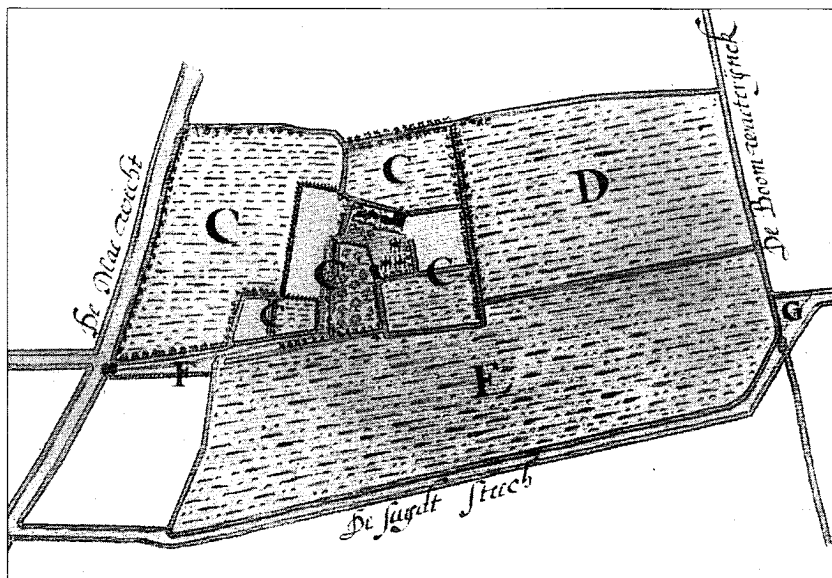
materiaal niet als slachtoffer voorkomt. Wel legde hij in 1576 op verzoek van zijn buurvrouw Aeltgen Adriaansdochter een verklaring af, dat haar boerderij in de jaren 1573 en 1574 door Spaanse soldaten en in 1576 door troepen van Willem van Oranje was geplunderd. Hoogstwaarschijnlijk bleef Polanen net als veel andere boerderijen in het ambacht van Monster gespaard. Wel had Jacob Eliaszoon te maken met inkomstenderving. Door de aanwezigheid van troepen in 1574 had hij zijn akkerland niet kunnen bebouwen²⁸.

Karel van Arenberg koos bij het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog niet voor de opstandelingen onder Willem van Oranje, maar bleef trouw aan de Spaanse koning. De Staten van Holland confisqueerden daarop zijn goederen. Dankbaar maakte hij tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) van de gelegenheid gebruik om zijn Westlandse bezittingen, waaronder Polanen, van de hand te doen. De hofstede Polanen, de boerderij en de bijbehorende landerijen werden in zeven kavels verdeeld en verkocht. Op 23 juni 1611 machtigde Karel van Arenberg zijn zaakgelastigde, Dirck Duyst van Voorhout, de hofstede Polanen met de boerderij en 26 morgen land over te dragen aan mr. Lenaert de Voocht, lid van de Hoge Raad van Holland en Zeeland²⁹.

Ook Frederik Hendrik kocht rond 1612 van Karel van Arenberg uit zijn Westlandse bezittingen heerlijke rechten en het nodige grondbezit voor maar liefst 360.000 gulden. Kaarten in het Kaartboek van het Westland maken duidelijk dat Frederik Hendrik's aankopen vooral rond het Huis Honselaarsdijk en rond Polanen gesitueerd lagen. De hofstede Polanen maakte echter nog geen deel uit van dit nieuwe goederencomplex³⁰.

In 1612 liet Jan Aertszoon op Polanen een inventaris opmaken van de nagelaten goederen van de weduwe van pachter Jacob Eliaszoon op Polanen. Als verpachter werd raadsheer Lenaert de Voocht genoemd. Polanen was toen al een echt agrarisch bedrijf geworden. Het ging om een gemengd bedrijf met een veestapel die onder andere bestond uit veertien koeien en vijf paarden. Slechts het aantal paarden verwijst nog enigszins naar de aparte status van Polanen. Verder werd er kaas gemaakt en werden er akkerbouwgewassen geteeld³¹.

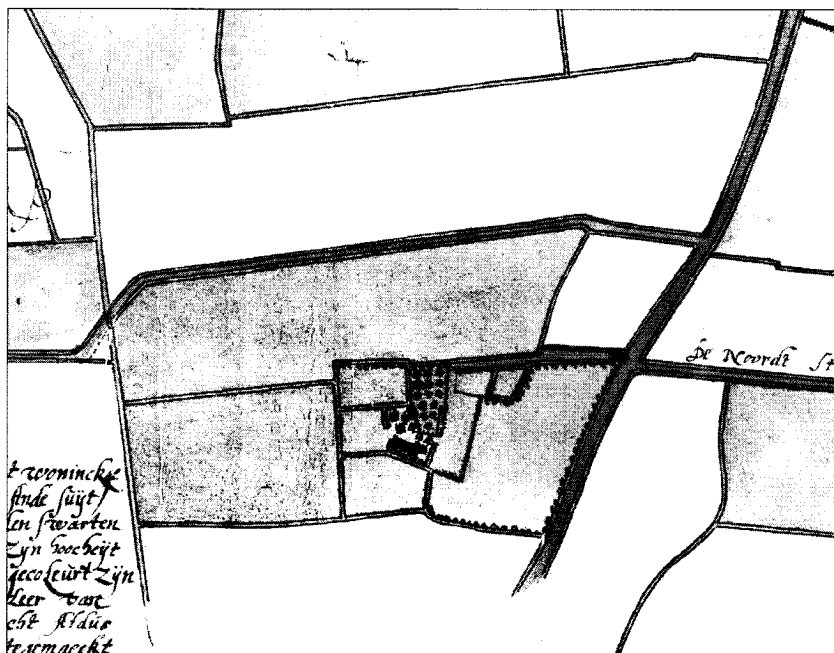
Pas op 13 juli 1627 droeg mr. Johan de Voocht Polanen over aan de leenheer stadhouder Frederik Hendrik. Polanen kwam daardoor daadwerkelijk weer in het bezit van de Oranjes. Polanen keerde terug naar de leenheer en verdween uit de leenkamerregistratie. De rentmeester van Nassause Domeinraad was voortaan voor de pachter van Polanen het aanspreekpunt. Namens Frederik Hendrik betaalde Olivier Schouten, baljuw en schout van Monster, hiervoor een bedrag

*Polanen in 1629. Detail van een kaart van Floris Jacobszoon.
(ARA, Nassause Domeinraad, 6691, kaartblad 17)*

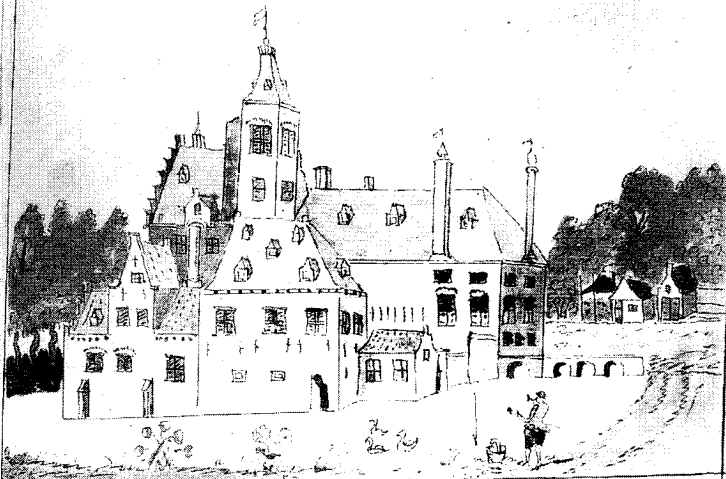
van 13.390 gulden³². In 1629 maakte landmeter Floris Jacobszoon voor Frederik Hendrik een kaart van zijn aankopen in Monsterambacht. Het goederencomplex rond Polanen is daarop duidelijk herkenbaar. Ingeklemd tussen de Madeweg, de Zuidsteeg en de Bomawatering en binnen de restanten van de vroegere grachten zijn in het noordoosten de 'hoffsteede' en in het zuidoosten een boerderij met drie hooibergen getekend. Vanaf de Madeweg vormde een 'laentgen' met een oppervlakte van 84 roede de toegangsweg tot Polanen. Langs een boomgaard en tussen twee voormalige grachtgedeelten door bereikte men het huis Polanen. Ook Floris' zoon Pieter Floriszoon van der Sallem tekende in 1637 en in 1646 Polanen³³ zoals het hierboven is beschreven en wel in het Kaartboek van Simon van Catshuijsen en op een losse kaart³⁴.

Rond 1700 is de oude hofstad waarschijnlijk afgebroken en zijn de restanten van de slotgracht gedempt. Op de kaarten die Nicolaas Cruquius in 1712 van Delfland tekende, gaf hij Polanen weer als een boerderij, enkele hooibergen en een boomgaard. De zeventiende-eeuwse boerderij bestond uit een woonhuis dat dwars op de stal was geplaatst. Het woongedeelte besloeg ruim 90 vierkante meter. De boerderij was opgebouwd uit bakstenen die van de oude hofstede afkomstig waren³⁵.

Polanen in 1646. Detail van een kaart van Pieter Floriszoon van der Sallem. (ARA, Nassause Domeinraad, Collectie Hingman, inv.nr. 2373)

De schitterende prent die Andries Schoemaker tussen 1727 en 1734 van Polanen vervaardigde, geeft zeker niet de zeventiende-eeuwse situatie weer. Of hij tekende een fantasieprent of hij verbeeldde een Polanen uit de zestiende eeuw. Indien dit laatste het geval is, dan heeft 'zijn' Polanen wel meer allure dan dat van Van den Dijkgraaff³⁶. Schoemaker schetste Polanen als een prachtige buitenplaats. Rondom omgeven met water en met zwanen in de gracht oogt Polanen als een echt kasteel. Helaas bestaat dit Polanen thans niet meer. Wat rest zijn slechts de schriftelijke herinneringen en de vondsten van de opgraving uit 1981. De naam Polanen leeft nog wel voort in bijvoorbeeld de Jan van Polanenstraat. Deze straatnaam vormt een mooie verwijzing naar één van de stichters van het middeleeuwse slot dat ooit in Monster heeft gestaan.

De oudt Schilder Hof stad polanen

De lannen
 een oudt Schilder Hof stad heeft gelegen in diep land ontrent
 een dorp mauffter: dit heeten van polanen te weten in een
 nooget dyt naar woning op dit Hof. In waren ook heer
 van mauffter: dit heeten in omitten veldmaak wege: maar
 men heet daar noch een heere die de naam van polanen
 draagt: en bewaart: dit Hof is in d' jaeren 1359 oec
 bouw: door die van d' l'f. ter oerfaek dat Alenrecht van
 keysen graaf van holland: dieff van van bloemesteijn
 welke Calyone van kountend' land was: en d' heek st party
 toegedaen was: van hyn ampt al stte: geverd in d' plaas van
 Lynout van Grobredo: dit gaf oerfaek dat d' heek st party
 dit wech van den groot jee: en voe gnammay Lyden g'waert
 van Grobredo: lagen om heen te d' d' ang: en van d' l'wen te d'
 l'wen diech by dit opreem naar hande: v'inghend op het
 heek Hof te Oeffenim: daer by hem posthuus: over g'icand
 d' d' l'wen hants hants: waar op d' by anden van l'we
 l'we d' d' v'ing te namme: en wechen op het heek te hants hants

Polanen, getekend door Andries Schoemaker.
 (Koninklijke Bibliotheek, 78c53 fol. 250r.)

BIJLAGE 1

Overzicht van de beleningen van het huis en de boerderij van Polanen (1345-1627)

17-11-1345	Philips I van Polanen, broer van Jan I van Polanen
27-12-1355	Philips II van Polanen
1402	Lysbeth, vrouwe van Heenvliet en van der Made
1405	Jan van Heenvliet
1429	Willem van Naeldwijck
19-04-1460	Hendrick van Naeldwijck
circa 1490	Wilhelmina van Naeldwijck
13-03-1506	Barbara van Montfoort
04-07-1510	Machteld van Montfoort
10-02-1528	Heindrick van Huerne
1569	Margriet, gravin van der Marck en Arenberg, vrouwe van Barbaçon en Naaldwijk
25-02-1610	Karel, graaf van Arenberg
29-09-1611	mr. Lenaert de Voocht, lid van de Hoge Raad
14-05-1614	mr. Johan de Voocht, advocaat
13-07-1627	Frederik Hendrik, prins van Oranje

Bron: C. Hoek, 'Repertorium op de lenen van de Lek en Polanen', 143-145, 179-180, 204.

NOTEN:

1. Reeds in 1936 waren op het terrein zware funderingen aangetroffen, zie 'Opravingen te Monster', *NRC*, 16 mei 1936. Net voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog voerde J.G.N. Renaud in maart 1940 met enkele soldaten een verkennend onderzoek uit, waarbij een gedeelte van een zware kasteeltoren werd teruggevonden.
Zie hiervoor J.G.N. Renaud, 'Polanen. De Geschiedenis van een stamhuis', *Oudheidkundig Jaarboek*, 11 (1942) 56-62 en 'Over het slot van Polanen. Herinneringen aan de oudheid'. *Westlandsche Courant*, augustus 1940.
2. ARA Den Haag, Nassause Domeinraad, Drossaers, 1, inv. nr. 37. Wellicht dat de vermelding van 'Tusschen bartanghem ende Pollanen' in het dierdicht Van den Vos Reinaerde nog ouder is.
Zie hiervoor: L. Peeters, 'Historiciteit en chronologie in Van den Vos Reinaerde', *Spektator* 36 (1973/74) 347-369.
3. H.M. Brokken, *Het ontstaan van de hoekse en kabeljauwse twisten* (Zutphen 1983) 226; H.G.A. Obreen, *Geschiedenis van het geslacht van Wassenaar* (Leiden 1903) 181-185. Dit laatste werk werd later aangevuld door H.J. Koenen, 'Willem Snikkerieme en zijne magen, of de opkomst der Polanen's', *De Wapenheraut* 8 (1904) 49-64, 153-168, 305-326.
4. ARA Den Haag, Nassause Domeinraad, Drossaers, 1, inv. nr. 39.

5. Brokken, *Hoekse en kabeljauwse twisten*, 226.
6. ARA Den Haag, Nassause Domeinraad, inv. nr. 7318.
7. Bult, 'Monster', in de Archeologische kroniek van Zuid-Holland over 1982 in *Holland* 15 (1983) 281; Bult, 'Sociale en economische betekenis van begraven hofsteden in Delfland', *Westerheem* 37 (1988) 133-135.
8. De naam Kabeljauw werd pas in 1390 voor het eerst vermeld. Over de oorsprong bestaat nog steeds geen duidelijkheid. Dit in tegenstelling tot de Hoeken: dit waren vishaken om de Kabeljauwen mee te vangen. Zie H.P.H. Jansen, *Middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht/Antwerpen 1965), 122-124.
9. Brokken, *Hoekse en kabeljauwse twisten*, 94.
10. ARA Den Haag, Graven van Holland, inv. nr. 1439 fol. 70v, 71v, 72v, 75-76v.
11. ARA Den Haag, Graven van Holland, inv. nr. 1439.
12. ARA Den Haag, Graven van Holland, inv. nr. 1439 fol. 63, 73, 73v.
13. O. van der Arend, *Zeven lokale baljuwschappen in Holland* (Hilversum 1993) 355; L.J. van der Klooster, 'De oude hofstede te Sassenheim en haar bewoners', *Nederlandsche Leeuw*, 76 (1959) 359-360.
14. ARA Den Haag, Graven van Holland, inv. nr. 1439 fol. 73.
15. Bult, 'Sociale en economische betekenis', 135; Renaud, 'Stamhuis', 56-57.
16. Brokken, *Hoekse en kabeljauwse twisten*, 286; Van der Klooster, 'Sassenheim', 460.
17. Jansen, *Middeleeuwse geschiedenis*, 124-125.
18. Voor een specificatie zie Brokken, *Hoekse en kabeljauwse twisten*, 228-239; J. Emmens, 'Het ambacht Monster Ao 1378', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 23 (1969) 186-227; C. Hoek, 'Repertorium op de lenen van de Lek en Polanen gelegen in Delfland, Schieland, op het eiland IJsselmonde en in de Lek', *Ons Voorgeslacht* 37 (1982) 129-246; Idem, 'Lenen van Gerard en Willem van Polanen', *Ons Voorgeslacht* 38 (1983) 61-62; J.C. Kort, 'Repertorium op de lenen van Gerard en Willem van Polanen', *Ons Voorgeslacht* 36 (1981) 346-347; A.J. van der Valk, 'Repertoria op de grafelijke lenen in 's-Gravenzande, Monster, Naaldwijk en Wateringen, 1198-1647', *Ons Voorgeslacht* 38 (1983) 273-281, 427-436, 553-585.
19. Th.F.J.A. Dolk, *Geschiedenis van het hoogheemraadschap Delfland* (Den Haag 1939) 27-29; Van der Klooster, 'Sassenheim', 463-464.
20. Van der Arend, *Zeven baljuwschappen*, 358; Jansen, *Middeleeuwse geschiedenis*, 124-125; Idem, *Hoekse en kabeljauwse twisten* (Bussum 1966) 49-54; C. Keizer, 'Belangrijk geslacht vindt oorsprong in Monster', *Nieuwe Haagsche Courant*, 13 juli 1967.
21. ARA Den Haag, Graven van Holland, inv. nr. 1470 fol. 46, 51v.
22. Van der Klooster, 'Sassenheim', 464-465.
23. Hoek, 'Lenen van de Lek en Polanen', 144.
24. Bult, 'Sociale en economische betekenis', 138.
25. GA Monster, OA, inv. nr. 1800: 'Item ghegheven heer Huych Jansen van up Pelanen te gaan ende missen ghedaen voir heer Hendrick'.
26. GA Delft, Historisch-topografische atlas Dikke van Bleyswijk, nr. 36; Van der Arend, *Zeven lokale baljuwschappen*, 362; Bult, 'Sociale en economische betekenis', 138-139.
27. A.P. van Vliet, 'Lijden door Leiden', *Historisch Jaarboek Westland*, 1 (1988) 63-65.

28. ARA, RA Monster. inv. nr. 102 (24 apr 1576); ARA, Ridderschap van Holland, inv. nr. 1290.
29. ARA, Nassause Domeinraad, inv. nr. 7323. Zie voor verkopen van boerderijen in de buurt van Polanen het dossier dat berust in GA Monster, OA inv. nr. 2071.
30. Van Vliet (eindred.), *Kaartboek van het Westland* (Naaldwijk 1999) 12-13.
31. ARA. Weeskamer Monster, 17 (1612).
32. ARA, Nassause Domeinraad, inv. nr. 7341 fol. 142v.
33. Van Vliet, *Kaartboek*, kaartblad 16v en 17.
34. ARA Den Haag, Nassause Domeinraad. Collectie Hingham, inv. nr. 2373 A.F. Middelburg, 'Kaartboek van Simon van Catshuijsen. Een kritische kijk op een interessante historische bron', *Historisch Jaarboek Westland* 12 (1999) 86-106.
35. Tweede kaart uit de serie van het Hoogheemraadschap Delfland van Nicolaas Cruquius (1712); Bult, 'Sociale en economische betekenis', 139.
36. Koninklijke Bibliotheek, Atlas Schoemaker (signatuur 78c53 fol. 250r). Veel van zijn topografische tekeningen staan bekend om hun nauwgezetheid en weergave van de werkelijkheid. Zie hiervoor Jeanine Otten, 'Opdrachtgevers: Andries en Gerrit Schoemaker', in: L. Kooijmans (red.), *Pronk met Pen en Penseel, Cornelis Pronk (1691-1759) tekent Noord-Holland* (Amsterdam 1997) 109-126.